

BŰNÖZÉS

B. Németh Zsolt

Az ifjúság kriminális veszélyeztetettségének néhány eleme

A fiatalok (14-18) éves bűnelkövetők száma 20 év alatt megduplázódott (1996-ban 13544 fő). Ez ma már a hasonló korú népesség 2,3%-a (1976-ban még 1,3% volt). Az összes elkövető 11,8%-a tartozott ebbe a négy évfázatba. A kiemelt bűncselekményekben részvételük a következőképpen oszlik meg: az erőszakos közöszlők 12, a garázdák 14, a tolvajok 18, a betörők 24 és a rablók 27%-a nem töltötte be a 18. életévét a bűncselekmény elkövetésekor. 1996-ban 10000 azonos korú lakosra a felnőttknél 120, a fiataloknál 226 (!), ugyanakkor a gyermekkorúaknál (14 év alattiak) 22 bűnelkövetőt találunk. Tehát indokolt a figyelmet a 14-18 éves korosztályokra, vagyis a fiatalokra összpontosítani. Nem megalapozott viszont az az elképzelés (nem ritkán neves elméleti és gyakorlati szakemberektől is), hogy a büntetőjogi vétőképesség határát 14-ről 12 évre szállítsuk le, mondván, hogy a magyar állami gyermekvédelmi rendszer nem képes kezelni a devianciákat, talán a büntető út eredményesebb lesz, hiszen a büntető igazságszolgáltatási rendszerünk éppen a már eddigi túlterhelése miatt is rendkívül súlyos diszfunkciókkal működik. Tegyük hozzá: a kriminálstatistika nem igazolja a gyermekkorú bűnözés riasztó emelkedéséről nyilatkozókat: a rendszerváltás óta stagnálás látszik (négyezer egynéhány száz volt a száma az utóbbi években ezeknek az egyébként vétőképtelen delikvenszeknek), 1996-ban pedig éppen lényegesen javulás látszik, ugyanis „mindössze” 3689 gyermek keveredett bűncselekménybe.

Az azonos korú lakosokhoz viszonyított bűnözési intenzitási mutató területi rangsorai érdekes képet mutatnak: a gyermek- és fiatalok vonatkozásában valamilyen megyét megelőzve a főváros áll az első helyen, vagyis a legkevesebb bűnös gyermeket „termelte” ki. Úgy tűnik, hogy a „bűnös metropolis” bár ezernyi alkalmat teremt a bűnre, azért ezzel szemben megfelelő intézményeket tart fenn és hatásosan védekezik.

A fiatalok ügyeiben a felelősségre vonás így alakul: a bíróság elé kerülő fiatalok 30%-a kap szabadságvesztés büntetést, de ennek 2/3-ában a végrehajtását próbaidőre felfüggesztik. Próbára bocsátják a bíróságok a gyermekek 60%-át és javító nevelésre, vagyis speciális zárt intézetbe utalják 3%-ukat. Kiemelt szerepe volna a megbotlott fiatal társadalomba való visszailleszkedésének segítésében a pártfogolásnak. Az erre hivatott rendszer azonban halódik immár hosszú évek óta. Könnyen lehet, hogy e körülmény számlájára kell írunk a fiatalok körében becsült 20%-os visszaesési arányt.

Sok bűnözői karrier kezdődik a csavargással és azzal, hogy a felnőtt társadalom ezzel a jelzéssel felületesen bánik. A csavargás prekriminális állapot, a deviálódás megkezdődésének biztos jele, szinte minden fiatalok bűnelkövető előéletében fellelhető.

tő mozzanat. Ennek nyomába eredve fel lehetne tární a gyermek személyiségében és környezetében rejlő okokat és megkísérelhető volna azok semlegesítése.

Ahogy a csavargás, úgy a bűnelkövetés – mint egy korrekcióra, segítsére szoruló gyermeki sors tünete – sem kap megfelelő jelentőséget a hazai gyakorlatban. Az első vonalban lévő rendőrség ma szinte egyáltalán nem felel meg az európai követelményeknek: nem működtet megfelelő szervezetet és speciális eljárást a bűnelkövető gyermekek ügyeiben, saját, erre vonatkozó belső szabályait sem tartja be. Ha a rendőrség működne e tekintetben, akkor talán látható volna a probléma nagysága. Kiderülne, hogy csavargó gyermekeket nincs hova elhelyezni, nincs aki feltárná a helyzetüket és megkísérelné rendezni. A feltételes mód használata azért indokolt, mert a rendőrség ma már inkább elkerüli ezeket a gyermekeket, mint sem intézkedjék, mert az ideiglenes vagy átmeneti szállások felszámolása óta nagy és megoldatlan terhet jelent a végrehajtó állomány számára a csavargó gyermekekkel való foglalatosság. Ez pedig nagy valószínűséggel azt eredményezi, hogy a kezdeti botlások túl sok esetben szokásos bűnözői életvitellé rögzülnek. Az a feltevésünk, hogy ez volna az egyik pont, ahol a hazai bűnözés súlyosbodását, szervezetté válását fékezni lehetne.

A magyar társadalom ma már nem is új jelensége a munkanélküliség, többszörösen hátrányosan érinti a fiatalokat. A szülői munkanélküliség is zilálja a családok nem jelentéktelen részét, ám a pályakezdő fiatalok tömegeinek kényszerű munkátlansága a jövő nemzedékeinek sorát züllesztí el. A nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak száma 300 ezren felül van, miközben a kezelő apparátus túlterhelt, munkája összehangolatlan és egyre jobban kiüresedik. Szaporodnak a fenyegető jelek és adatok a gyermekkori alkoholizmusról, öngyilkosságról és a nem organikus eredetű mentális zavarokról. Egyébként a nyilvántartott veszélyeztetett gyermek- és fiatalkorúak érdekes módon a bűnözésben kisebb szerepet játszanak, mint gondolnánk, a gyermekbűnözők kb. 15%-a tartozott közéjük. Ebből az olvasható ki, hogy a nyilvántartásokban nem a valószínűsítően rossz helyzetű gyermekek vannak, de az is hogy, sem a veszélyeztetettség felismerése, sem a felismerés utáni kezelés nem megfelelő.

Az alkoholizmus önmagában is súlyos teher, de a bűnözésben is komoly szerepet játszik. A kriminálstatisztika adatai szerint a bűnözők közel 2%-ánál észleltek iszákos életmódot, de egyébként a tettesek 1/4-e volt alkohol hatása alatt a tette elkövetésekor. Noha érvényben vannak bizonyos mindenki által észszerűnek tartott tilalmak a szeszesitalok forgalmazásával kapcsolatban, mégis egyre kevesebb rendőri intézkedés történik évről évre pl. a lerészegítés, avagy a fiatalkorú kiszolgálása miatt. Rá kell itt mutatni arra, hogy a rendészeti aktivitás intenzitása soha nem független a társadalom egészének irányultságától egy-egy kérdésben: nem csupán a rendőrrjárőr az ma Magyarországon, aki nem tartja fontosnak a tilalmakat ezen a téren.

A magyarországi bűnözés szerkeztében a vagyon elleni bűncselekmények dominálnak, ma az összes deliktum 78%-a lopás, betöréses lopás és csalás. Húsz évvel ezelőtt ez a mutató még 60% alatt volt, így a vagyont támadó bűnözés okaként inkább nevezhetjük meg az anyagi gyarapodást, akár a jólétet, mint a szegénységet. Durván igazságtalan és méltánytalan a megélhetési bűnözés terjedéséről beszélni, és így akár implicité is azt állítani, hogy a szegény ember már nem is csupán potenciális tolvaj. A bűnelkövetővé váláshoz a kriminológiai tudás szerint a kínálkozó alkalom vagy valamely szo-

rongató körülmény (mint mondjuk az éhezés) még nagyon kevés, oda sok-sok más ösztetevő és motívum szükséges. A rendőri gyakorlat sem igen találkozik az egyébként tisztességesen és becsületesen élő emberrel, aki a maga vagy a családja éhségét csillapítandó követne el lopásokat.

A vagyon elleni bűnözés térhódítása nyomán más kategóriákban természetesen csökkenés mutatkozik, így mindenképp a erőszakos személyi elleni atrocitásoknál. Több évtizedes trend szerint a növekedés itt csak kétszeres, szemben az összűnözés megháromszorozódásával. 1995-ben az összűnözés 3%-a volt erőszakos jellegű (8366 eset, a húsz évvel ezelőtti 4560-hoz képest). Így tehát csak félig igaz, amikor a mai bűnözés fokozódó brutalitásáról beszélnek: valóban történnek félelmetes, azelőtt csak nyugati filmekben látott véres ügyek, de az egészhez képest még mindig határozottan kivételesen. Amiért a polgárnak az érzése, hogy a közbiztonság nagyon rossz, azért a sajtót kérdezhetjük: miért csak a véres eseményeket írják meg folyton, arra hivatkozva, hogy éppen azokról akar olvasni az újságot vásárló ember.

Van egy fejezete a BTK-nak, a házasság, család, ifjúság és nemi erkölcsi elleni bűncselekményeké, ahol – különösen a rendszerváltás óta – hihetetlen mértékű csökkenést látunk. Ez természetesen ellentmond minden hétköznapi tapasztalatnak és a társadalmi folyamatokról birtokunkban lévő ismereteknek. Minden bizonnyal arról van szó, hogy a rendszerváltás körül a rendőrséget ért hatások közül a legmaradandóbb az volt, amellyel a magánéletbe történt hatósági beavatkozások visszatetsző voltának kritikájaként kellett szembesülnie. Most ugyan meglepő változás történt: az 1994 évi 375 eset utáni évben 816 alkalommal történt büntető felelősségre vonás kiskorú veszélyeztetése miatt. Ennek az oka egyelőre talányos, és abban sem lehetünk biztosak, vajon pozitívnek tekinthetjük-e ezt a majdnem triplázódott aktivitást. Miután ilyen ügyekben rendszerint hozzátartozók szerepelnek, kétségeink vannak aziránt, hogy a büntetés bármilyen eredményt hozhatna, kizárólag abból a szempontból, hogy a veszélyeztetett gyermek sorsa javul-e valamit is.

Az oksági tényezők struktúrája a korábbi években megszokottat mutatja: alapvetően a család diszfunkcióiból adódó szocializációs zavarokról van szó. Az anyagi okból való veszélyeztetettség az egyetlen, ami egyre hangsúlyosabbá válik. A bűnügyek rendőrségi kezelése során melleleg olyan okokat ragadunk meg és rögzítünk, amelyek maguk is következmények, ezért az erre vonatkozó statisztikák adatainak elemzése is csak a felületet tükrözheti vissza. Kriminálisan veszélyeztetetteknek azokat a fiatalokat ismerjük, akiket valamilyen makro- vagy mikrotársadalmi körülmény a szocializációjukban megzavart, és ennek következtében beilleszkedési és magatartási zavarokkal küszködnek. Ezek a hatások felerősödnek és fixálódnak a kortársi antiszociális csoportok hatására.

Egy sajátos, de mind többször érvényesülő ok a házasságok felbomlása, pontosabban a válásoknak az az irracionális lefolyása, amely Magyarországon jellemző. A gyermek iránti elkeseredett harc hivatalos szereplői is elfelejtik a gyermek valódi érdekét, és mivel igazságot tenni egyre kilátástalanabb, ezért az ügyintézők olykor nyíltan azt tanácsolják a feleknek, hogy kerüljék meg a törvényes utat, lopják vissza a gyermeket. A rendőrség ezekben az ügyekben csak komoly megszorításokkal vehet részt. Ha a gyermek eltűnik, akkor kutatni kell utána és a felderített tartózkodási helyet közölni

kell a jogosulttal. Ha súlyos veszélyhelyzetben van, a gyámügyi szabályoknak megfelelően intézkedni kell a biztonságba helyezéséről. A gyermek elhelyezésére irányuló határozat végrehajtásában azonban a rendőrnek csak egyetlen szerepe lehet: a bírósági végrehajtó kérésére karhatalmi védelmet biztosít a résztvevők testi épségének biztosítására.

A csavargásoknál is szembeűnő a rendezetlen életű családok magas aránya. Megfigyelhető, hogy a válások után átrendeződő családban nem találja a helyét a gyermek, de meghatározó a felnőtt családtagok bűnöző, alkoholizáló életvitele is. Az utóbbi években némileg emelkedik a jó anyagi körülmények között élő családok gyermekeinek a szökése is. Az ilyen esetek mögött az anyagiakkal pótoltt szereteten túl kiváltó oknak látszik a korai szexuális kötődés, a válogatás nélküli partnerkeresés és a különböző csoportosulások vonzása. Az intézetből szökött fiatalok elsősorban a család utáni kielégítetlen vágyuk miatt hagyják el az intézetet. Egyébként az állami neveltekre vonatkozó egyik legsúlyosabb előítélet éppen ide kapcsolódik. A közvélemény úgy tartja, hogy a nevelőotthonok termelik a bűnözői utánpótlást. Ezzel szemben az igazság az, hogy a megismert fiataalkori elkövetők 7-8% él nevelő otthonban vagy intézetben, ugyanakkor 55-60%-uk teljes családban és elvált szülőnél is csak mintegy 10%-uk.

A szülők foglalkozását tekintve korábban azt láttuk, hogy a kétharmaduk alkalmi, betanított és segédmunkás volt, mára ez a szerkezet a munkanélküliséggel erőteljesen megbomlott, és egyre inkább dominánssá válik ez utóbbi tényező. Kivételesnek mondható az értelmiségi és vezető állású szülő mint a fiatal gyanúsított törvényes képviselője. Az elkövető gyermekek többsége tanuló, illetve tanköteles korú: emelkedik a szakmunkástanulók száma és kiváltképp figyelmeztető az iskolából kimaradók igen jelentős részvétele. Természetesen itt is mind meghatározóbb a munkanélküliség, annyal súlyosabb módon, hogy már az első munkahely megszerzése körüli nehézségek életutak sokaságát határozzák meg.

A gyermeki élet fontos színtere az iskola, ahol csak érzékelti kellene a gyermek magatartásának különféle változásait, és persze megfelelően reagálni. Alapvető kifogásunk a mai magyar iskolával szemben, hogy túlságosan teljesítménycentrikus. Lehet, hogy jobban járnánk, ha az iskola kevesebb lexikális ismereteket adna, viszont többet foglalkoznának a gyermekekkel az emberi élet mibenlétéről, az emberi kapcsolatok buktatóival és a nehézségek elviselésének technikáival. Az iskolából kiszoruló gyermek, akár gyengébb képességei, akár a társakkal való együttműködésbeni nehézségei miatt szinte törvényszerűen a margóra kerül és ha ehhez még további mikrokörnyezeti ártalmak járulnak, biztosan valamely devianciába fog torkolni az élete.

Megoldási minta pedig van. Pontosan erre a szituációra épül annak a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Csoportnak a munkája a XI. kerületben, akik az önkormányzat teljes pénzügyi támogatásával működnek, immár a harmadik éve éppen a „megrendelő”, a kerületi általános iskolák megalégedésével. Munkájuk bázisa tehát az iskola: a csoport munkatársa rendszeres időközönben megjelenik ott és a pedagógusoktól átveszi a megváltozott magatartású tanulókról az információkat. A kérdéses gyermekkel történt beszélgetés után, ha a probléma kiváltója nem az iskolában sejtethető, felkeresik a családot az otthonában. A segítő szervezetek és intézmények eddigi gyakorlatához képest ez valósággal forradalmi változás: nem a székhelyén, „hivatalában” fogadja a segí-

tő a klienst, hanem meglátogatja a saját környezetében. Az aggályok, hogy a családi életbe nehéz belépni kívülállóknak, nem bizonyultak megalapozottnak. Ha a gyermek magatartása valóban aggasztó, elsősorban a szülő számára az, és a segítőszándékot hitelesen kinyilvánítót, a megoldás reményét hozót (aki nem kioktató, nem megszegényítő tud lenni) örömmel, reménykedve és régen várt vendégként fogadják. Gondoljuk meg csak azt, hogy milyen megkönnyebbülés, ha nem a rendőr csenget azzal, hogy gyermekünk elkövetett egy komoly „balhét”, vagy ami még szörnyűbb, áldozatul esett valaminek vagy valakinek.

A magyar rendőrség az ifjúságvédelmi munkáját tekintve messze elmarad a nemzetközi követelményektől: az ifjúságvédelmi egységek és szakemberek legfeljebb a fő központokban található meg (ORFK, BRFK), de ahol valójában a legnagyobb szükség volna rájuk, a területen, a segítséget váró szülő és pedagógus rendszerint nem találja őket. A nyugat-európai és az amerikai rendőrök a legmélyebben részt vesznek a gyermekvédelmi munkában. Erre csak egy példa: külön iskolakerülési programok vannak a rendőrök részvételével mert tudják, hogy az iskolából való távolmaradás egyetlen napja is óriási veszélyeket hordoz magában. A rendőri munka során hatalmas mennyiségű információ halmozódik fel a nehéz sorsú gyermekek mindennapjairól: több mint mulasztás, hogy ezek nem hasznosulnak. Minden egyes a gyermekekkel kapcsolatos bűntény fontos tanulságokat hordoz magában gyermeknek, szülőnek, iskolának, önkormányzatnak vagyis az egész közösségnek. Minden pedagógus tudja azt is, hogy milyen fontos a szimpatikus, okos rendőrök megjelenése és kötetlen beszélgetése az iskolai órákon, mennyire hiányolják őket a diákok is. A magyar rendőrségnek manapság erre nem jut ideje, holott a jövőre nézve az is felbecsülhetetlen értékű hozadék volna, hogy megváltozhatna az ifjúság és a rendőrség kölcsönös ellenszenve. Újabb jelentős sikerek is vannak: a XI. kerületi általános iskolákban nagy sikerrel szerepelnek az erre a feladatra külön felkészített hallgatók a Rendőrtiszt Főiskoláról.

A civil társadalom bűnmegelőzési lehetőségei is izgalmasak, főként abban a vetületben, hogy a hatósági szférával hogyan egészíthetnék ki egymást. Ma úgy tűnik, nem vesznek tudomást egymásról. A rendőrtisztviselők nem ismerik a működési területükön egzisztáló különböző, ma már nagyon számos és sokszínű tevékenységet felvállaló egyesületeket, alapítványokat. A segítő szolgálatok pedig nem jelentkeznek a rendőrségen, hogy segítségre szorulókat találjanak, inkább maguk próbálkoznak utcai kereső szolgálatokkal. Ez így meglehetősen ésszerűtlennek látszik. Persze vannak akadályok. Először talán a rendőrök szemlélete, akik bizony gyakran gyanakvással szemlélik a számukra veszélyesnek tűnő „deviáns gyülekezeteiket”. Sokat segítené a helyzeten, ha valamiféle, államilag elismert akkreditációra volna lehetőség. Ha egy civil szervezet ilyen szakmai-erkölcsi hitelesítő irattal jelentkezne a rendőrnél, gyorsabban és könnyebben működhetnének együtt.